

Dialóg – cesta k pokoju. Príspevok Jacqua Maritaina k filozofii o dialógu¹

Ol'ga Gavendová

GAVENDOVÁ, O.: Dialogue – A Path to Peace. Jacques Maritain's Contribution to the Philosophy of Dialogue. *Studia Aloisiana* 1/2025.

The study focuses on Jacques Maritain's understanding of dialogue, which he explores in the spheres of thought, action, culture, and religion. The basis that makes dialogue possible is an existential attitude of "existing with" and "suffering with" someone, which becomes an ethical category because it leads to "acting with" another person. The study traces the main areas of possible dialogue, each of which has its own specific characteristics. In the area of religious dialogue, this concerns the dialogue between a believing and a non-believing philosopher, as well as the dialogue between believers of different religions. Another area is the dialogue between philosophers who represent different philosophical systems. Maritain's personal experience led him to an interesting insight: even when individuals cannot reach agreement on a theoretical level – on the explanation of the reasons for their positions, where at most mutual understanding can be achieved – they are nevertheless able to agree and cooperate on the practical level, because they follow certain unwritten rules. The theoretical and practical levels should be distinguished, but not separated. The theoretical level of dialogue ought to be guided by intellectual justice, and the practical level by friendly openness. Dialogue is born when both parties are led by goodwill and when it takes place in an atmosphere of fraternity. This expresses an agapic dimension: love respects justice and nourishes friendship.

Keywords: dialogue, tolerance, truth, friendship, cooperation, understanding, love

¹ Článok je súčasťou riešenia interdisciplinárneho projektu APVV-23-0509 *Paradigmatická zmena v chápaní vojny a ozbrojených konfliktov z teologicko-historickej a právnej perspektívy* riešeného na Univerzite Komenského v Bratislave (2024 – 2028).

Sme súčasťou multikultúrnej spoločnosti, žiaľ, často poznačenej nepokojmi, vytváraním negatívneho obrazu o druhom, neznášanlivosťou, ba až nenávisťou. Negatívny postoj môže prameniť z nepoznania toho druhého, z nepoznania inej kultúry, iného názoru či myslenia.² Atmosféra nenávisťi a nepokoja medzi jednotlivcami sa prenáša ďalej a postupne prerastá do šírky, poznačuje vzťahy medzi rodinami, rôznymi skupinami až po vzťahy medzi národmi, ba neraz prerastá až do vojenských konfliktov. Pocit ohrozenia živí nedôveru, človek uprednostňuje stiahnutie sa do bezpečia. Podľa Z. Baumana sme bezpečím až posadnutí. To má za následok podkopávanie vzájomnej dôvery, zasievanie a pestovanie vzájomného podozrievania, predsudkov. Deficit dôvery nevyhnutne vedie k zmenšovaniu komunikácie.³ Nedôvera a strach oslabujú vzájomné vzťahy a zvyšujú riziko násilia. Paradoxne všetci, dokonca aj tí, čo vedú vojny, podľa svätého Augustína, v podstate chcú pokoj. Ide síce o pokoj podľa ich predstáv, ale predsa len chcú pokoj.⁴ Tak hlboko je do ľudského srdca vpísaná túžba po pokoji. Človek sa nemôže uspokojiť s ničím menším. Isto, riešenie vojenských konfliktov závisí prioritne od politických, finančných a hospodárskych dohôd, uzavretých štátnikmi a diplomatmi, čo nie je v našich rukách. Predsa však niečo môže a musí urobiť každý z nás. Lebo ak sa vojna živí zvrátenými vzťahmi, ich ozdravením vykročíme na cestu pokoja. Jednou zo zásadných podmienok na tejto ceste je vzájomný dialóg. V nasledujúcom skúmaní nepôjde len o konceptuálny dialóg, ale zároveň aj o existenciálny vo svetle integrálnosti. Daná optika je vlastná Jacquovi Maritainovi, podľa ktorého si ju vyžaduje samotná integrita ľudskej osoby a tých oblastí, v ktorých sa pohybuje život človeka: v oblasti myslenia, konania, kultúry a náboženstva.⁵ Dialóg umožňuje vzájomné poznanie, pochopenie a spoluprácu. Dôležitú úlohu v dialógu zohráva tolerancia, ale aj ona si vyžaduje určité zásady. Nesprávne chápaná tolerancia, totiž, môže viesť k odklonu od pravdy alebo v obave o stratu pravdy k zastávaniu až extrémnych postojov, a to narúša pokojné spolužitie. V skúmaní sa zameriavam na postoj k dialógu vlastný Jacquovi Maritainovi, lebo ho považujem za originálny a inšpiratívny aj pre súčasnosť.

2 Strach z neznámych, z cudzincov predstavuje sociológ Z. Bauman ako charakteristiku postmodernej doby. K téme sa vracia vo viacerých svojich dielach. Porov. napr. BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmodernej dobe*. Praha : Slon, 2002; *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha : Academia, 2008; *Tekutá modernost*. Praha : Mladá fronta, 2002. Postoj obyvateľov Slovenska k iným kultúram, nedôvera a obavy z nich reflektuje štúdia KRIGLEROVÁ, E. G. – KADLEČÍKOVÁ, J. – CHUDŽÍKOVÁ, A. H. – PIŠOVÁ, M.: *Slovensko a migrácia. Hľadanie ciest k spolužitiu*. CVEK, 2021. Dostupné na https://cvek.sk/wp-content/uploads/2022/01/FINAL_kniha_SLOVENSKO_A_MIGRACIA.pdf. Vyhodnotenie prieskumu o subjektívnom vnímaní bezpečia možno nájsť na stránkach Ministerstva vnútra SR: *Subjektívne vnímanie bezpečia obyvateľmi SR*, 20. 12. 2022. Sociálne, kultúrne, náboženské a antropologické aspekty globálneho spolužitia a konflikty civilizácií a ich odraz vo vzájomnom dialógu reflektuje DOJČÁR, M.: *Spirituálny dialóg*. Bratislava : TF TU, 2021.

3 BAUMAN, Z. – DONSKIS, L.: *Morální slepota. Ztráta citlivosti v tekuté modernitě*. Praha : Pulchra, 2023. s. 147. K problematike strachu a bezpečia, porov. s. 133 – 180.

4 AUGUSTÍN: *Boží štát*, XIX, 12.

5 Integrálny znamená kresťanský, teocentrický, hrdinský, pokrokový, úplný. V diele *Integrálny humanizmus* vysvetľuje, že integrálnosť rešpektuje ľudskú dôstojnosť, rozmer ľudskej osoby. Ľudskosť „nemá existovať len v duchovnom poriadku, ale vteliť sa a má byť zameraný k ideálu bratského spoločenstva.“ MARITAIN, J.: *Integrální humanismus*. Řím : Křesťanská akademie, 1967, s. 14.

Charakteristika Maritainovej filozofie o dialógu

S pojmom dialóg sa v Maritainových dielach stretávame pomerne často, napriek tomu jeho filozofia nie je dialogickou. Skôr by sa dala nazvať filozofiou o dialógu. Spája ho s osobou, lebo dialóg je pre osobu špecifický. Nemožno ho považovať za taktiku alebo stratégiu, umožňujúcu medziludské spolunažívanie, ale za spôsob bytia osoby. Podľa G. Galeazziho Maritain svoje úvahy o dialógu rozvíja v antropologickom a sociálnom, náboženskom a etickom kontexte, a zároveň ich sprevádza jeho osobná skúsenosť s dialógom.⁶

Východiskom preňho je totiž dialóg, ktorý žil: dom Maritainovcov v Meudon na periférii Paríža bol miestom pravidelných stretnutí so spisovateľmi, maliarmi, hudobníkmi, teológmi a filozofmi.⁷ Dokázal sa rozprávať s každým, s niektorými ho spájalo hlboké priateľstvo, ktoré sa prehľbovalo dialógom prostredníctvom korešpondencie.⁸ Dialóg sa preňho dokonca stal literárnym štýlom, nakoľko jedno z jeho prvých diel *Theonas alebo rozhovory medzi mudrcom a dvomi filozofmi na rôzne témy rôznej aktuálnosti*⁹ je práve takýmto dialógom. Pre Maritaina bol dialóg aj štýlom myslenia, čo potvrdzuje konfrontácia s rôznymi filozofickými prúdmi minulosti i súčasnosti, akými sú napr. diela *Integrálny humanizmus*¹⁰ alebo *Morálna filozofia*¹¹, alebo konfrontácia s rôznymi autormi, akým je napr. dielo *Traja reformátori*¹². Uvedené skúsenosti sú základom jeho filozofie o dialógu. Okolo neho v spoločnosti, v ktorej žil, sa diali zmeny: stávala sa rôznorodejšou, pluralitnou. Aj v tejto oblasti cítil naliehavú potrebu dialógu. Uvedomoval si, že napriek odlišným názorom, vieram, či filozofickým presvedčeniam treba medzi ľuďmi udržiavať „vzťahy vzájomného pochopenia“, „porozumenia“, „bratskej dohody“, „ľudského sú-

6 Porov. GALEAZZI, G.: *Il pensiero di Jacques Maritain: Il Filosofo e le Marche. Quaderni del consiglio regionale delle Marche*. 2018, č. 253, s. 90.

7 Porov. VIOTTO P.: *A quarant'anni dalla morte di Jacques Maritain, filosofo per il nostro tempo*. dostupné na <https://www.portale.fuci.net/2013/04/28/jacques-maritain-un-filosofo-per-il-nostro-tempo/>

8 Porov. napríklad RAZZOTTI, B.: *Corrispondenza Peguy-Jacques Maritain (1901 – 1910)*. Napoli: Edizioni scientifiche Italiane, 1995; *Journet – Maritain. Correspondance 1940 – 1949*. Saint Augustin 1998; *Giovanni Stecco – Jacques Maritain. Corrispondenza (1958 – 1973)*. Roma : Studium, 2017. V úvode poslednej uvedenej publikácie P. Viotto vysvetľuje, že v archívoch v Kolbsheim, ktoré sa potom presunuli na univerzitu do Strasburgu, je archivovaných takmer 30 000 listov s viac ako stovkou korešpondentov: s filozofmi a teológmi, so spisovateľmi a umelcami. Len približne tridsať percent tejto korešpondencie bolo publikovaných knižne v plnom rozsahu alebo čiastočne v časopisoch. Známe je aj priateľstvo s pápežom Pavlom VI., ktoré približuje publikácia: VIOTTO, P.: *Paolo VI. – Jacques Maritain. Un'amicizia intellettuale*. Roma : Studium, 2015.

9 Porov. MARITAIN, J.: *Theonas ou les entretiens d'un sage et de deux philosophes sur diverses matières inégalement actuelles*. Paris : Nouvelle librairie nationale, 1921.

10 Porov. MARITAIN, J.: *Integrálny humanizmus*. Rím : Křesťanská akademie, 1967.

11 Porov. MARITAIN, J.: *La filosofia morale. Esame storico e critico dei grandi sistemi*. Brescia : Morcelliana, 1988.

12 Porov. MARITAIN, J.: *Traja reformátori*. Trnava : SSV, 1947.

hlasu, s dobrou náladou a srdečnou solidaritou“, a „vzájomnú náklonnosť“.¹³ Toto by, podľa neho, malo byť základným východiskom pre našu dobu, lebo k pokoju a k mieru sa dá dospieť len cestou dialógu.

Po skúsenostiach dospel k názoru, že treba rozlišovať dve roviny: teóriu a prax. Pre každú rovinu je dialóg niečím špecifickým a vedie v zásade k dvom postojom: na teoretickej rovine vedie k pochopeniu a na praktickej rovine zasa k spolupráci. Toto rozlíšenie je pre Maritaina zásadné. K téme sa pravidelne vracal a rozvíjal ju: od roku 1935 v *Dialógu medzi veriacim filozofom a neveriacim filozofom*¹⁴, až po vystúpenie v UNESCO v roku 1966. Považoval to za zásadný postoj pre nové podmienky, v ktorých sa nachádza spoločnosť a ľudstvo.

Každá rovina má svoje špecifické kritériá, ktoré majú viesť dialóg. Súhrnne možno povedať, že kritériom pre teoretickú rovinu je *intelektuálna spravodlivosť*, ktorá nevedie k dohodám, len k rešpektujúcej konfrontácii a v nej je na prvom mieste pravda. Danou logikou sa riadia dve formy dialógu, ktoré možno nazvať kultúrny (alebo filozofický, či ideologický) a náboženský (alebo teologický či konfesiónálny), ktoré sa dejú v znamení *vernosti* vlastným princípom. Kritériom pre praktickú rovinu je zasa *priateľstvo*. V ňom sa dohoda pretavuje do rôznych foriem spolupráce medzi individuami (bratské priateľstvo) a medzi hnutiami (občianske priateľstvo), ktoré sa dejú v znamení *lásky*. Aj tejto logike zodpovedajú dve formy dialógu, ktoré môžeme nazvať individuálny dialóg, dejúci sa podľa princípu bratstva, a kolektívny dialóg, dejúci sa podľa princípu účinnosti.¹⁵ Dialóg takto otvára na praktickej rovine možnosti spolupráce, pričom každý zúčastnený si zachováva svoje motivácie a dôvody, a na teoretickej rovine umožňuje rešpektovať rozličné chápania života a viery. V rozdelenom svete, v pluralistickom, multikultúrnom, multináboženskom svete sa na praktickej rovine dá dosiahnuť konkrétna spolupráca a na teoretickej rovine zasa konfrontácia, ktorá môže zúčastnené strany obohatiť.

Základnou podmienkou možnosti akéhokoľvek dialógu je, podľa Maritaina, bratstvo, lebo je vyjadrením určitého spôsobu vzťahu, a to v zmysle existenciálneho postoja: „byť s ľuďom“, „existovať s“, „trpieť s“. Treba totiž „uznať ako kategóriu odlišnú od kategórie *konať pre* niekoho alebo *konať s* niekým, kategóriu *existovať s* niekým a *trpieť s* niekým, ktoré sa týka hlbšieho poriadku skutočnosti“¹⁶. Tým poukazuje, že okrem poriadku, sociálnej či politickej činnosti, existuje hlbší a prvotnejší poriadok – poriadok spoločenstva života, túženia a utrpenia. Následne vysvetľuje: „*konať pre* patrí do oblasti jednoduchej prajúcej lásky (*amor benevolentiae*). *Existovať s* niekým a *trpieť s* niekým patrí do oblasti jednotiacej lásky (*amor unionis*). Láska smeruje k existujúcej a konkrétnej bytosti.“¹⁷

13 Porov. MARITAIN, J.: Chi è il mio prossimo? In: *Per una politica più umana*. Brescia : Morcelliana, 1979, s. 94.

14 Porov. MARITAIN, J.: *Scienza e saggezza*. Roma : Borla, 1980.

15 Porov. GALEAZZI, G.: *Il pensiero di Jacques Maritain*, s. 92.

16 MARITAIN, J.: Existovať spolu s ľuďmi. In: *Salve*, roč. 16, 2006, č. 2, s. 65.

17 MARITAIN, J.: Existovať spolu s ľuďmi, s. 65. Pojmy priateľstvo a láska v uvedenom kontexte vychádzajú z myslenia Tomáša Akvinského a vznikali v 30. rokoch 20. storočia. Esej známa pod názvom *Láska a priateľstvo*.

V tejto optike sa existencia stáva etickou kategóriou. Nejde totiž len o to, že človek žije vedľa druhého a nemajú medzi sebou spory, prajú si navzájom, aby sa tomu druhému darilo. Jednotiaca láska, o ktorej hovorí Maritain, je v zmysle *konať spolu* s druhým človekom, nieť jeho bremeno, žiť spolu s ním, cítiť spolu s ním, trpieť spolu s ním, zostávať s ním v spoločenstve. Uvedené východisko lepšie pomôže pochopiť, ako Maritain chápe dialóg na úrovni teoretickej i praktickej. Pozrieme sa na tri oblasti, v ktorých sa dialóg môže rozvíjať: na dialóg medzi veriacimi a neveriacimi filozofmi a medzi veriacimi rôznych náboženstiev. Potom sa pozrieme na dialóg medzi odlišnými filozofickými systémami a ich zástancami, a nakoniec na dialóg charakteristický pre pluralistickú spoločnosť.

Náboženský dialóg

V tejto úrovni ide o dialóg medzi veriacim a neveriacim filozofom alebo o dialóg medzi veriacimi rôznych náboženstiev. Každá oblasť je pritom špecifická. Prvej forme dialógu sa Maritain krátko venuje v diele *Veda a múdrosť*¹⁸, kde upozorňuje, že „samotný termín filozofia sa môže stať takmer viacznačný podľa toho, ako ho používa neveriaci filozof, alebo jeho kresťanský partner v dialógu“.¹⁹ Napriek tomu je však presvedčený, že dialóg, hoci ťažký, je možný. Môže mu zabrániť len fanatický postoj z jednej alebo z druhej strany. Každý totiž vstupuje do dialógu s vlastným presvedčením, ktoré môže byť správne alebo mylné, to však nesmie brániť „priateľstvu medzi duchmi“, lebo takýto dialóg sa, podľa neho, deje v poriadku priateľstva, alebo aspoň intelektuálneho priateľstva. Vďaka nemu „neveriaci odpustí veriacemu jeho vieru a veriaci neveriacemu jeho nevieru; ani jeden ani druhý nie sú Bohom, aby mohli súdiť partnera v dialógu.“²⁰ Nejde o to, aby obaja zrazu „chceli bývať v tom istom dome a hovoriť tým istým jazykom“. Treba byť otvorený voči názoru a presvedčeniu druhého, snažiť sa pochopiť jeho dôvody, lebo „je privilegiom inteligentnej prirodzenosti vedieť počúvať iné jazyky, než je ten, ktorý sa používa“²¹. Platí podmienka, že takýto filozofický dialóg predpokladá autentickú intelektuálnu prajnosť.

telstvo bola inšpirovaná jedným miestom z denníku jeho manželky Raisy a je vysvetlením jej postoja. Uverejnená bola najskôr v časopise *Nova et Vetera*, 1963, č. 4, s. 241 – 279 a potom ako samostatná kapitola jeho *Zápisníka* (*Carnet de Notes*, Paríž, 1965, s. 301 – 354). Témy lásky a priateľstva rozvíja v kontexte vzťahu človeka s Bohom. Porov. MARITAIN, J.: *Láska a priateľství*, Praha : Krystal OP, 2005, s. 7 a s. 50.

18 *Science et sagesse*. Paris, 1935.

19 MARITAIN, J.: *Scienza e saggezza*, s. 137.

20 MARITAIN, J.: *Scienza e saggezza*, s. 139.

21 MARITAIN, J.: *Scienza e saggezza*, s. 138.

Tým je daná základná podmienka, ktorú konkrétnejšie rozpracúva v diele *Za ľudskejšiu politiku*²² a v prednáške *Tolerancia a pravda*.²³ Venuje sa dialógu medzi veriacimi rôznych náboženských presvedčení, kde je situácia trochu iná, než v prípade dialógu medzi veriacim a neveriacim filozofom. Maritain si kladie otázku, či rozdielne náboženské viery, ktoré sú evidentným historickým faktom, treba považovať za neprekonateľnú prekážku pre ľudskú spoluprácu.²⁴ Napriek tomu, že v histórii sa stretávame s náboženskými konfliktmi a nepokojmi, je presvedčený, že pokojné spolužitie medzi veriacimi rozličných náboženstiev je možné a musí byť možné. Duchovný a náboženský rozmer je totiž, podľa Maritaina, pre človeka to najpodstatnejšie a najzákladnejšie. Ved' z bytostnej otvorenosti pre Boha pramení jeho hodnota a dôstojnosť,²⁵ preto nemôže byť zdrojom konfliktov a nenávisť. Z tohto dôvodu nestačí len vzájomná tolerancia v zmysle „znášanlivosti“, ale hovorí o „spolužití“, o „vzájomnom porozumení“. K nemu však nemožno dospieť tak, že sa obe strany dohodnú na nejakom minime spoločnej pravdy, ale ani oslabením viery. Práve naopak, vzájomné zblíženie je možné „za predpokladu, že každý žije v čo najväčšej vernosti svetlu, ktorého sa mu dostalo.“²⁶ Dostávame sa tak k paradoxu: dobré spolužitie medzi veriacimi rôznych náboženstiev je spojené s dôvodmi, ktoré sú navzájom nezlučiteľné. No len na *teoretickej* rovine, pretože rôzne spôsoby vzájomného spolužitia sú možné na *praktickej* rovine.

To nás privádza k základu, ktorý toto dobré spolužitie umožňuje: „Tento základ nepatrí k poriadku intelektu a ideí, ale k poriadku srdca a lásky: je to priateľstvo, prirodzené priateľstvo, ale predovšetkým vzájomná láska k Bohu a pre Boha. Láska nesmeruje k esenciám, ani ku kvalitám, ani k ideám, ale k osobám a je tajomstvom osôb a Božej prítomnosti v nich, tá je v hre. Spolužitie nie je spolužitím jednotlivých vier: je spolužitím ľudí, ktorí veria.“²⁷ Odlišné presvedčenie medzi jednotlivými ľuďmi „nezabrání priateľstvu medzi duchmi“. Bratský dialóg si vyžaduje určité odpustenie, ktoré sa netýka ideí, lebo tie, ak sú nesprávne, si nezasluhujú žiadne odpustenie. Odpustenie sa týka stavu človeka, ktorý kráča spolu s nami.

Maritain zdôrazňuje, že podmienkou dialógu medzi veriacimi rôznych náboženstiev, rovnako ako tomu bolo v prípade dialógu medzi veriacimi a neveriacimi filozofmi, je *priateľstvo lásky*. V prednáške *Tolerancia a pravda* vysvetľuje, prečo pri vzájomnom spolužití uprednostňuje používať výraz priateľstvo, a nie tolerancia. Tolerancia sa používa vo viacerých oblastiach (v oblasti medziľudských vzťahov, vieroučná tolerancia, občianska tolerancia). Priateľstvo poukazuje na niečo pozitívne a základné pre medziľudské vzťahy. Umožňuje

22 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*. Brescia : Morcelliana, 1979.

23 Ide o prednášku *Truth and human Fellowship*, ktorú Maritain predniesol v The Graduate College Forum na univerzite v Princetone. Obsahuje pasáže prevzaté z diela *Raison et Raisons a Principes d'une Politique humaniste*, ktorým sa tiež venujem.

24 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 93.

25 Porov. MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 14; *La persona e il bene comune*. Brescia : Morcelliana, 1963, s. 38.

26 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 95.

27 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 100.

nielen uznať existenciu iných ľudí, ktorí existujú spolu s nami v tomto svete, ale že existujú pred Bohom a že majú právo existovať. „Priateľstvo lásky nám pomáha uznať všetku pravdu, dôstojnosť, božské a ľudské hodnoty, ktoré prinášajú iné viery, než je naša: pomáha nám to rešpektovať a podnecuje nás, aby sme v nich hľadali všetko, čo nesie znamenie pôvodnej veľkosti človeka a Božej štedrosti. Pomáha nám aj vstúpiť do vzájomného pochopenia medzi sebou navzájom. Nie je naddogmatické, ale nadsubjektívne: nevedie nás, aby sme opustili našu vieru, ale aby sme vyšli zo seba.“²⁸ Priateľstvo lásky nám tak pomáha očistiť našu vieru od egoizmu a subjektívnosti. Nemôže viesť k tomu, aby veriaci opustil svoju vieru, nesmie viesť k synkretizmu alebo eklekticismu. Tak by išlo o priateľstvo za cenu viery. Ide o niečo iné. Maritain upozorňuje na dvojité riziko: jedným je falošný *univerzalizmus*, teda zjednotenie všetkých spôsobov vyznávania a vier do jednej formy; druhým je *prozelytizmus*, ktorý by viedol k láske k druhým len preto, aby sa obrátili na našu vieru a milovali by sme ich len do tej miery, do akej sú schopní sa obrátiť.²⁹

Spolužitie medzi veriacim a neveriacim filozofom a medzi veriacimi rôznych náboženstiev sa však nedeje na teoretickej rovine, ale predovšetkým na praktickej rovine, v spoločných aktivitách časného a profánneho života, v aktivitách pre spoločné dobro. V tejto oblasti spolužitie umožňuje *občianske priateľstvo*, ktoré patrí síce k prirodzenému poriadku, ale má byť aktivované láskou, pretože „ak sa človek neobracia nad seba k večným dobrám, padá pod ľudskú úroveň“.³⁰ Ako refrén Maritain opakuje, že nie náboženstvo vedie k rozdeleniu medzi ľuďmi a k rôznym konfliktom. Bez náboženstva, bez viery by človek bol na tom ešte horšie než je, lebo jeho postoje sa stávajú fanatickými. O tom je aj nedávna minulosť dostatočným svedectvom. Dôvodom konfliktov je ľudská slabosť. Preto je presvedčený, že konflikty a nepokoje dokáže prekonať len hlbší a čistejší náboženský život a láska.³¹ A to nie teoretická, ale konkrétna láska, lebo „v sociálnej a časnej existencii, v ťažkej práci ľudí majú veriaci vyznávať svojho Boha“³². Pre vzájomné spolužitie medzi veriacimi rôznych vyznaní teda nie je potrebné nejaké spoločné doktrínálne minimum, na ktorom sa dokážu všetci zhodnúť. Aby však vzájomné spolužitie bolo možné, predsa len musí byť niečo spoločné, nejaké spoločné princípy. Maritain to vysvetľuje najskôr filozoficky: „Vo všetkých existuje prvotnejšia a radikálnejšia jednota než nejaká jednota myslenia a učenia, a to jednota ľudskej prirodzenosti a jej pôvodných sklonov.“ A ďalej je konkrétnejší: ľudia s odlišným náboženským presvedčením môžu nielen spolupracovať pri riešení konkrétnych prípadov (hasenie požiaru, pomoc chudobným alebo hladným), ale „aspoň a predovšetkým pre prvotné dobrá pozemskej existencie v konštruktívnej činnosti, týkajúcej sa správneho života časného mesta a pozemskej civilizácie a morálnych hodnôt, ktoré zahŕňa“³³.

28 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 102 – 103.

29 MARITAIN, J.: Tolerance a pravda. In: *Víra v člověka*. Praha : Krystal OP, 2008, s. 37.

30 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 105.

31 Porov. MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 105 – 106.

32 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 107.

33 MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 109.

Maritainov návrh sa tak stále pohybuje vo vedomí, že medzi veriacimi rôznych náboženstiev existujú rozdiely, že každé náboženstvo kráča inou cestou a praktické spolužitie je možné nie vďaka spoločnému minimu doktríny, ale v spoločnom uznávaní zákona lásky a v prvotných sklonoch ľudskej prirodzenosti: v tom spočívajú základy vzájomného spolužitia a pochopenia i spolupráce pre dobro spoločnosti. Dobro spoločnosti je aj dobrom ľudskej osoby. Jej práva a jej dôstojnosť sa v konečnom dôsledku zakladajú na tom, že je obrazom Boha.³⁴

Filozofický dialóg

Nie menej závažnou je aj otázka vzťahu rôznych filozofií a tých, čo ich zastávajú, lebo idey sú abstraktné, nemôžu komunikovať medzi sebou. Takémuto dialógu sa venuje najmä v eseji *Filozofická spolupráca a intelektuálna spravodlivosť* z roku 1946³⁵ a v už spomínanej prednáške *Tolerancia a pravda* z roku 1957. Ide o závažnú otázku, lebo v hre je pravda a komu inému by malo na pravde záležať, ak nie práve filozofom? A ďalej: ak nemôžu spolupracovať filozofi, milovníci múdrosti, ako potom možno požadovať akúkoľvek spoluprácu medzi ľuďmi? Uvedomuje si, že termín „spolupráca“ je príliš ambiciózny, skôr sa to dá zhrnúť ako filozofická povinnosť pochopiť iné myslenie nestrane, autenticky a v mene intelektuálnej spravodlivosti.³⁶ I to je možné vďaka ďalšej podmienke, a to *intelektuálnej láske*, ktorá je potrebná, aby sme objavili pravdu, očistili ju od omylov a nepochopení, od všetkého, čo na nej parazituje. Maritain je presvedčený, že treba milovať a rešpektovať filozofov i pravdu, ale pravdu milovať viac než svojich filozofických kolegov.³⁷ Úlohou filozofov je nájsť každé semienko pravdy, kdekoľvek sa nachádza. V tomto zmysle by filozofi „mali byť schopní, ak nie spolupracovať v úzkom zmysle slova, tak aspoň vzájomne sa chápať a vzájomne sa v rámci samotnej filozofie uznať“³⁸. Základné východiskové pojmy, popisujúce možnosť spolupráce medzi filozofmi, sú teda intelektuálna láska a intelektuálna spravodlivosť.

Na spoluprácu medzi filozofiami možno nahliadať jednak z hľadiska „náukovej výmeny“, keď každý systém myslenia môže využiť ostatné systémy pre vlastné dobro tým, že filozof ich „rozporcuje“ a vyberie si, čo z nich môže prijať. Na spoluprácu možno nazerať aj z hľadiska vzájomného porozumenia, ktoré pozerá na iný systém ako na celok. Neodstraňuje pritom základné protiklady, ale vytvára síce nedokonalú, ale predsa len reálnu spoluprácu v tej miere,

34 Porov. MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*, s. 115.

35 Porov. MARITAIN, J.: *Cooperazione filosofica e giustizia intellettuale*. In: *Ragione e ragioni*. Milano : Vita e pensiero, 1982, s. 51 – 80.

36 Porov. MARITAIN, J.: *Cooperazione filosofica e giustizia intellettuale*, s. 72.

37 Porov. MARITAIN, J.: *Tolerance a pravda*, s. 31.

38 MARITAIN, J.: *Cooperazione filosofica e giustizia intellettuale*, s. 73. „Kto chce v existencii nahradiť omyly ideológie správnym videním vecí, musí s ľuďom najskôr existovať,“ podčiarkuje základné východisko umožňujúce hľadanie pravdy. MARITAIN, J.: *Existovať spolu s ľuďmi*, s. 69.

nakolko sa každému systému myslenia podarí jednak uznať tomu druhému v istom zmysle právo na existenciu, a potom nakolko sa podarí niečo od toho druhého získať, to znamená nakolko vďaka druhému systému dokáže vlastný život, vlastné princípy priviesť na vyšší stupeň dokonalosti.³⁹ Inými slovami, na vlastný systém myslenia sa pozerá očami druhého a opravuje, resp. zdokonaľuje sa podľa jeho postrehov. Každý filozofický systém sa zakladá na istej intuícii, ktorá môže byť zle pochopená alebo zle konceptualizovaná. Už z tohto dôvodu nemožno inú filozofiu než je naša odmietnuť, ale uznať jej existenciu a nájsť to, v čom pravdivo chápe nejaký aspekt skutočnosti. Lebo „potom budeme z týchto systémov profitovať nielen tým, že načerpáme od nich isté partikulárne idey alebo pohľady, ale aj tým, že vďaka nim budeme náš systém vidieť hlbšie a obohatíme ho zvnútra.“⁴⁰

Na to, aby bolo možné objaviť pravdu alebo aspoň semienko pravdy v inom filozofickom systéme, je potrebná aj očista toho, kto skúma: subjektu. Maritain si uvedomuje, ako veľmi vplýva na človeka veda, jej metódy, situácia spoločnosti, názory a hodnotové preferencie, preto vyzýva k „očiste subjektu“. Človek má pracovať na pozdvižení sa od materiálnych dobier k duchovným, k zjemneniu citlivosti pre duchovné hodnoty,⁴¹ lebo len tak bude schopný pravdu rozoznať.

Dialóg o pravde znemožňujú dva krajné postoje. Na jednej strane je to dogmatizmus alebo absolutizmus, teda intolerancia spojená s fanatizmom istoty, ktorý pravdu až vnucuje, a na druhej strane je to skepticizmus alebo relativizmus, teda tiež intolerancia spojená s fanatickým pochybovaním, ktorá z relativizmu, z nevedomosti a pochybovania robí nutnú podmienku vzájomnej tolerancie. Na to je, podľa Maritaina, jedinou odpoveďou „pokora spojená s vierou v pravdu“.⁴² Vysvetľuje: „Tolerancia je skutočná a autentická len vtedy, keď je človek pevne a absolútne presvedčený o nejakej pravde alebo o tom, čo pokladá za pravdu, a keď zároveň priznáva tým, ktorí túto pravdu popierajú právo na existenciu a právo mu odporovať a vyjadrovať svoje vlastné myšlienky nie preto, že by boli slobodní voči pravde, ale preto, že pravdu svojím spôsobom hľadajú, a tento človek v nich rešpektuje ľudskú prirodzenosť, ľudskú dôstojnosť.“⁴³

To Maritain vedie k rozlišovaniu medzi rovinou systému a praktickou rovinou, nakolko medzi systémami tolerancia nemôže existovať: jeden systém nemôže tolerovať druhý, veď ide o abstraktné súbory ideí. Medzi nimi môže existovať len *intelektuálna spravodlivosť*. Tolerancia však môže existovať medzi filozofmi, „ba aj niečo viac, určitá spolupráca, bratstvo, založené na intelektuálnej spravodlivosti a na filozofickej povinnosti chápať myslenie druhého pravdivým a najlepším spôsobom. Ba viac, intelektuálna spravodlivosť neexistuje bez prispenia intelektuálnej lásky.“⁴⁴

39 Porov. MARITIAN, J.: Cooperazione filosofica e giustizia intellettuale, s. 53.

40 MARITIAN, J.: Cooperazione filosofica e giustizia intellettuale, s. 67.

41 Porov. MARITIAN, J.: Cooperazione filosofica e giustizia intellettuale, s. 76 – 80.

42 MARITIAN, J.: Tolerance a pravda, s. 23.

43 MARITIAN, J.: Tolerance a pravda, s. 28.

44 MARITIAN, J.: Tolerance a pravda, s. 31.

Dialóg a pluralizmus

Okruh potreby dialógu treba ešte viac rozšíriť, lebo človek žije v multi-kultúrnej spoločnosti. Bežne sa stretáva nielen s veriacimi iných náboženstiev, so zástancami iných názorov a postojov, ale aj s ľuďmi iných kultúr, riadiacimi sa odlišnými politikami. K tejto problematike sa Maritain vyjadril na dvoch zasadnutiach UNESCO. Tam sa mu totižto prakticky potvrdila jeho intuícia, ktorú už dlhšie rozvíjal. Počas jednej schôdze UNESCO, kde sa diskutovalo o právach človeka, sa ktosi s údivom vyjadril, že v redigovaní listiny práv sa zhodli aj zástancovia veľmi protichodných ideológií a sami pripustili, že sú schopní sa dohodnúť, pokiaľ sa nikto nepýta, „prečo“. Uvedenú situáciu potom Maritain vyjadril a vysvetlil na konferencii 6. novembra 1947 v Mexiku, kde si položil otázku: Môžu intelektuálne rozdelení ľudia spolupracovať na spoločnej praktickej úlohe?⁴⁵ Hľadal cestu z rozdelení, v ktorom sa nachádzal svet po dvoch svetových vojnách. Bolo by zbytočné hľadať nejaký spoločný ideový základ, na ktorom by bolo možné vystavať špekulatívne myslenie. Zameral sa na niečo iné. Keďže cieľové zameranie UNESCO je praktické, Maritain bol presvedčený, že „súhlas myslí sa môže spontánne vytvoriť nie na základe spoločného špekulatívneho myslenia, ale na základe spoločného praktického myslenia, nie na základe spoločne uznávaného chápania sveta, človeka a poznania, ale na základe uznania rovnakého súboru presvedčení, ktoré konanie riadi.“⁴⁶ Netreba teda hľadať spoločné špekulatívne myslenie, spoločný názor na svet, na človeka a poznanie, ale na komplex presvedčení, ktoré ľudskú činnosť riadia. S daným postojom sme sa stretli pri otázke spolužitia a spolupráce medzi veriacimi rôznych náboženstiev: ak ide o záchranu človeka, o konkrétnu pomoc, konanie neriadia myšlienkové systémy, ale nejaký spoločný praktický základ.⁴⁷ Základné princípy konania, podľa Maritaina, tvoria chartu neodmysliteľnú pre spoločnú činnosť. Chartu pritom treba chápať ako súbor základných hodnôt nevyhnutných pre dobrý život politickej spoločnosti. Ak ľudia žijú podľa týchto princípov v duchu vzájomnej bratskej lásky, ktorá ich činnosť podnecuje, prispievajú k pokoju medzi sebou a v konečnom dôsledku aj k pokoju medzi národmi. Lebo pokoj medzi národmi nezávisí len od politických dohôd, od politických jednaní, ale prispievajú k nemu aj ľudia svojím každodenným životom podľa týchto základných praktických princípov.

S ďalším príhovorom s názvom *Duchovné podmienky pokroku a mieru*, ktorý potom upravil na *Úloha duchovnosti vo veciach pokroku a mieru*, vystúpil

45 Prednáška vyšla pôvodne s názvom *Cesta mieru*, následne ako *Možnosti spolupráce v rozdelenom svete*. Obsahuje ju publikácia JOAS, H.: *Persona e diritti umani. Principi, istituzioni e pratiche di vita*. Meudon, 2011.

46 MARITAIN, J.: *Človek a štát*, s. 70.

47 „Súčasný stav rozdelenia myslí nedovoľuje zhodu v spoločnej špekulatívnej *ideológii*, ani v spoločných princípoch *výkladu*. Ak však ide o základnú *praktickú* ideológiu a o základné princípy *konania*, ktoré dnes implicitne – ako žité, hoci nie ako formulované – uznáva vedomie slobodných národov, ukazuje, že tvoria akýsi spoločný zostatok, akýsi spoločný nepísaný zákon tam, kde sa v praxi zbiehajú najrôznejšie teoretické ideológie a duchovné tradície.“ MARITAIN, J.: *Človek a štát*, s. 71.

v UNESCO v roku 1966. Zdá sa, že Maritain nakoniec priznáva aj teoretickému rozmeru (v tomto prípade duchovnému) praktický vplyv, nakoľko mu pripisuje trojitú úlohu: má inšpirovať, vychovávať a kultúrne obnovovať. Uvedomuje si, že UNESCO rieši problémy sveta, ktoré patria k časnému poriadku, duchovnosť môže pomôcť ich vyriešiť, ale nemôže ich chcieť vyriešiť všetky.⁴⁸ Obnove dáva zmysel „láska“, ona ju robí autentickou: „nič sa nevybuduje ani s tou najväčšou sociálnou obnovou, ani s najveľkodušnejším úsilím apoštolskej činnosti, absolútne nič sa nedá vybudovať bez veľkodušnej lásky, bez agapé“⁴⁹. Vyžaduje si to „zmenu srdca, vďaka ktorej bude mať autentické a účinné priateľstvo naozaj prvé miesto, a to aj v skutočnostiach, akými sú politika a vzťahy medzi národmi, v ktorých dodnes všeobecne prevládol cynizmus.“⁵⁰

Dva uvedené príhovory v UNESCO zazneli pri vypracovávaní ľudských práv, k čomu Maritain výrazne prispel. Spolu s ostatnými prednáškami a esejami dosvedčujú, že Maritain podčiarkoval dôležitosť v rozlišovaní medzi rovinou názorov a rovinou činnosti, a preto dialóg medzi filozofmi a dialóg medzi veriacimi na pojmovej úrovni nevedie k spolupráci, ale k pochopeniu. Až na praktickej úrovni sa dá hovoriť o spolupráci, presnejšie o spolupráci v konkrétnej situácii, ktorá presahuje teoretickú konfrontáciu. Tým sa odlišoval od všetkých, ktorí boli presvedčení, že s inými názormi je lepšie sa nekonfrontovať, aby sa vylúčila možnosť straty identity alebo aby sa nevytvoril nejaký zmiešaný hybridný názor. Ukazoval tak možnosť dialógu v prostredí, kde ho iní zavrhovali, alebo považovali za zbytočný.

Záver

Maritainova filozofia o dialógu vychádza z existenciálneho postoja „byť s“, „existovať s“, „trpieť s“ niekým, ktorý je možný v láske, lebo nejde o teóriu, o slová, ale o život v spoločenstve so všetkými ťažkosťami i radosťami, ktoré prináša. Inšpiráciou pre filozofiu o dialógu bol práve takýto každodenný život. Postupne sa prepracoval k tomu, že treba rozlišovať medzi teoretickým pochopením a praktickou spoluprácou, ktoré si však vyžadujú aj isté zjednotenie, lebo vzájomné pochopenie predpokladá určitú spoluprácu a spolupráca predpokladá aj určité vzájomné pochopenie. Uvedomil si, že aj v praxi je potrebné aplikovať zásadu, ktorú používal ako metódu pri stupňoch poznania v oblasti logiky: rozlíšiť a zjednotiť. Praktickú a teoretickú rovinu treba odlíšiť, ale nie oddeliť, zjednotiť, ale nie stotožniť. Maritain je zástancom agapického realizmu, ktorý je dôležitý pre integrálny humanizmus za podmienky, že sa nechá viesť intelektuálnou spravodlivosťou na teoretickej rovine a priateľskou otvorenosťou na rovine činnosti. Dialóg sa rodí, ak obe stránky vedie dobroprajnosť, ak sa

48 Porov.: MARITAIN, J.: Il compito dello spirituale nei confronti del progresso e della pace. In: GRASSI, L.: *Jacques Maritain*, Fiesole: Cultura della Pace, 1993, s. 214.

49 MARITAIN, J.: Il compito dello spirituale nei confronti del progresso e della pace, s. 219.

50 MARITAIN, J.: Il compito dello spirituale nei confronti del progresso e della pace, s. 219.

deje v atmosfére bratstva. Je to agapický rozmer: láska rešpektuje spravodlivosť a živí priateľstvo. Tento rozmer je otvorený pre nadľudské, ale aj ten v zmysle integrálneho humanizmu patrí k človeku.

Maritainova filozofia o dialógu podčiarkuje dôležitosť pravdy a tolerancie, ktoré musia kráčať spolu. Neraz sú tieto pojmy stavané do protikladu. Potom platí buď pravda, alebo tolerancia. Tolerovať iný názor neznamená opustiť pravdu, lebo tak by človek skončil v relativizme. Nemôže sa však ani krčovito držať objavenej pravdy bez tolerancie, lebo skončí v absolutizme. Relativizmus a absolutizmus sú extrémne postoje, ktoré znemožňujú vzťahy, dialóg i hľadanie samotnej pravdy. Základnými hodnotami pre ľudí vedúcich dialóg má preto byť tolerancia a pravda a je potrebná atmosféra priateľstva a lásky.

Za posledných niekoľko desaťročí sa spoločnosť výrazne zmenila, zmenili sa aj okolnosti, v istom zmysle sa možnosti dialógu sťažili. Na základe skúseností však môžeme pozorovať, že ak človek žije spolu s druhým, ak vie s ním zdieľať radosť i bolesti, vedie s ním bytostný dialóg; je to dialóg života. Ten otvára možnosť aj iným formám dialógu: náboženskému, ideovému, politickému. Toto všetko je možné preto, lebo dialóg je človeku vlastný, až bytostne ho potrebuje.

Literatúra

- AUGUSTÍN: *Boží štát*. Trnava – Bratislava : Spolok svätého Vojtecha – Lúč, 2005.
- BAUMAN, Z. – DONSKIS, L.: *Morální slepota. Ztráta citlivosti v tekuté modernitě*. Praha : Pulchra, 2023.
- BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmoderní době*. Praha : Slon, 2002.
- BAUMAN, Z.: *Tekutá modernost*. Praha : Mladá fronta, 2002.
- BAUMAN, Z.: *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha : Academia, 2008.
- DOJČÁR, M.: *Spirituálny dialóg*. Bratislava : TF TU, 2021.
- GALEAZZI, G.: *Il pensiero di Jacques Maritain: Il Filosofo e le Marche. Quaderni del consiglio regionale delle Marche*. 2018, č. 253.
- GRASSI, L.: *Jacques Maritain*, Fiesole: Cultura della Pace, 1993.
- JOAS, H.: *Persona e diritti umani. Principi, istituzioni e pratiche di vita*. Meudon, 2011.
- KRIGLEROVÁ, E. G. – KADLEČÍKOVÁ, J. – CHUDŽÍKOVÁ, A. H. – PIŠOVÁ, M.: *Slovensko a migrácia. Hľadanie ciest k spolužitiu*. CVEK, 2021. Dostupné na https://cvek.sk/wp-content/uploads/2022/01/FINAL_kniha_SLOVENSKO_A_MIGRACIA.pdf
- MARITAIN, J.: *Člověk a stát*. Praha: Triáda 2007.
- MARITAIN, J.: Existovať spolu s lidem. In: *Salve*, roč. 16, 2006, č. 2, s. 65 – 70.
- MARITAIN, J.: *I diritti dell'uomo e la legge naturale*. Milano : Vita e pensiero, 1977.
- MARITAIN, J.: *Integrální humanismus*. Řím : Křesťanská akademie, 1967.

- MARITAIN, J.: *La filosofia morale. Esame storico e critico dei grandi sistemi*. Brescia : Morcelliana, 1988.
- MARITAIN, J.: *La persona e il bene comune*. Brescia : Morcelliana, 1963.
- MARITAIN, J.: *Láska a přátelství*, Praha : Krystal OP, 2005.
- MARITAIN, J.: *Per una politica più umana*. Brescia : Morcelliana, 1979.
- MARITAIN, J.: *Ragione e ragioni*. Milano : Vita e pensiero, 1982.
- MARITAIN, J.: *Scienza e saggezza*. Roma : Borla, 1980.
- MARITAIN, J.: *Třaja reformátori*. Trnava : SSV, 1947.
- MARITAIN, J.: *Víra v člověka*. Praha : Krystal OP, 2008.
- MARITAIN, J.: *Théonas ou les entretiens d'un sage et de deux philosophes sur diverses matières inégalement actuelles*. Paris : Nouvelle librairie nationale, 1921.
- VIOTTO P.: *A quarant'anni dalla morte di Jacques Maritain, filosofo per il nostro tempo*. dostupné na <https://www.portale.fuci.net/2013/04/28/jacques-maritain-un-filosofo-per-il-nostro-tempo/>

doc. PhDr. Olga Gavendová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
Kapitulská 26, 814 58 Bratislava
gavendova1@uniba.sk